

УДК 347.44

Давидова Ірина Віталіївна,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАСАДИ ТЛУМАЧЕННЯ ЗМІСТУ ГОСПОДАРСЬКОГО ДОГОВОРУ

Постановка проблеми. Господарський договір є головним засобом організації господарсько-договірних відносин та важливим інструментом правової організації господарського життя суспільства в цілому. Зростанням кількості господарських договорів супроводжується і зростанням кількості недійсних господарських договорів, які не відповідають вимогам чинного законодавства. Отже, питання щодо засад тлумачення змісту господарського договору мають як теоретичне, так і практичне значення.

Стан дослідження теми. Аналіз вітчизняних наукових публікацій в даній сфері здійснюється багатьма науковцями, зокрема, це такі автори, як: О.А. Беяневич [1], Ж.А. Білоус [2], С.В. Мілаш [3], С.А. Подоляк [4], В.Ю. Саленко [5] та ін.

Отже, **метою** статті є аналіз діючого законодавства та судової практики щодо питань, пов'язаних з тлумаченням змісту господарського договору.

Виклад основного матеріалу. Загальні положення щодо тлумачення змісту правочину та договору закріплені в ст. 213 ЦК України. Зокрема, за сторонами (стороною) закріплюється право тлумачення змісту правочину, а в разі неможливості досягти згоди, на вимогу однієї або обох сторін, – тлумачення здійснюється судом [6]. Мова йде про буквальне значення слів та понять, що їх використовують сторони, а також загальноприйняте у відповідній сфері відносин значення термінів. Якщо за такий спосіб не вдається з'ясувати зміст правочину, він установлюється порівнянням відповідної частини з іншими частинами, усім його змістом, намірами сторін. Якщо за такими правилами немає можливості визначити справжню волю особи, яка вчинила правочин, до уваги беруться: мета правочину, зміст попередніх переговорів, ustalена практика відносин між сторонами, звичай ділового обороту, подальша поведінка сторін, текст типового договору та інші обставини, що мають істотне значення.

Як зазначає Л.К. Веретельник, у доктрині права при тлумаченні договорів виходять з наступного: кожне положення договору повинно тлумачитися з урахуванням всіх інших положень незалежно від їх розташування у тексті договору; незрозумілі положення повинні тлумачитися в такому сенсі, який надає їм дійсності, а не перетворює їх в недійсні; з двох можливих тлумачень перевагу слід віддавати тому тлумаченню, яке найбільшою мірою узгоджується з природою договору; при тлумаченні двозначних положень слід керуватися звичаєм та торговельним звичаєм тієї країни, де був укладений такий договір; мається на увазі, що договір містить звичайні положення, навіть якщо вони не були включені у договір безпосередньо; якими б широкими не були положення договору, вони застосовуються тільки до того, про що домовлялися сторони при укладенні договору. На відміну від підходів до тлумачення договорів, які мають місце в країнах континентальної правової системи, в загальному праві, згідно з встановленими в ньому правилами тлумачення, перевага віддається точному тексту договору [7, с. 281].

Є.В. Васьковський виділяв в лексичному способі тлумачення наступні правила: якщо в самому законі вказано, в якому значенні вжите яке-небудь слово, то в такому саме значенні воно і повинно розумітися; словам має бути надане те значення, в якому вони вживалися під час написання закону; при визначенні значення слів потрібно мати на увазі особливості місцевого діалекту, якими автор міг скористатися; словам повинно надаватися значення, яке з ними пов'язується певним колом осіб (тими особами, на яких поширюється відповідна норма); слова повинні бути тлумачені не порізно, а в сукупному зв'язку, адже значення кожного слова залежить також і від контексту, в якому воно застосовується; словам мають надаватися відтінки, які відповідають стилю автора; у разі сумніву в значенні

ні двозначного слова, звичайному значенню повинна віддаватися перевага над винятковим, широким – над вузьким [8].

Р.О. Халфіна з даного приводу зазначає, що англійська та американська договірні практика досить скрупульозно виписує умови договору та наслідки їх порушення. За таких умов слова в договорі повинні тлумачитися в їх звичному значенні навіть тоді, коли є підстави вважати, що таке тлумачення не збігається з волею сторін у момент укладення договору. Якщо з договору в цілому випливає, що таке тлумачення не відповідає волі сторін, суд може віддати перевагу їй і тлумачити договір відповідно до загального його значення. Правила тлумачення в цих країнах орієнтовані на те, якою повинна бути поведінка і наміри звичайної розумної людини, що відповідає уявленню про абстрактного, розумного й порядного учасника ринку [9, с. 93].

В.В. Резнікова зазначає, що при реформуванні інституту досудового врегулювання господарських спорів варто врахувати існування непоодиноких ситуацій, коли спір (економічний конфлікт), що виникає між суб'єктами господарювання, пов'язаний з необхідністю тлумачення тієї чи іншої норми господарського договору. Сторони іноді не спроможні самостійно витлумачити зміст договору та/або його окремі положення, а на ґрунті різного розуміння розходяться у поглядах і не можуть досягнути консенсусу. В цьому аспекті доречно доповнити процесуальне законодавство відповідними повноваженнями господарського суду щодо можливості витлумачення змісту господарських договорів (зокрема на стадії досудового врегулювання господарських спорів). На сьогодні, попри наявність у ЦК України ст.ст. 213, 637, їх потенціал не використовується в господарському процесі повною мірою через необізнаність суб'єктів господарювання щодо наявності у них такої можливості, а також через неврегульованість на законодавчому рівні відповідного порядку як звернення з боку суб'єктів господарювання, так і надання господарським судом таких тлумачень, зокрема в процесі досудового врегулювання господарських спорів [10, с. 234-235].

Вжиття сторонами заходів до тлумачення змісту договору на стадії досудового врегулювання спору між ними могло б значно скоротити кількість судових справ, пов'язаних з виконанням та/або розірванням господарських договорів. Судове тлумачення могло б стати доволі ефективним засобом врегулювання спору на його досудовій стадії, оскільки суд спочатку вислуховує тлумачення сторін, а потім, враховуючи їх думки, тлумачить зміст господарського договору на підставі правових норм. Судове тлумачення має обов'язкову силу,

хоч і може бути оскаржене в загальному порядку. Натомість, на відміну від судового, при автентичному тлумаченні сторони самостійно тлумачать свої наміри, які мали місце у них під час укладення договору. Таким чином, вони висловлюють своє суб'єктивне ставлення до змісту і наслідків угоди. Проте це ставлення може змінюватися залежно від мети, якої хоче досягти суб'єкт тлумачення, подальших консультацій, зміни думки тощо. Виходячи із цього, зміст угоди може тлумачитися сторонами декілька разів, причому з різними висновками. Тому автентичне тлумачення має форму рекомендацій, хоча, звичайно, береться до уваги у разі виникнення спору між сторонами договору [11].

Тривалий час судова практика за цими справами була майже відсутня, суди вкрай неохоче приймали до розгляду подібні позови, багато процесуальних питань виглядали незрозумілими. Ситуацію змінив Інформаційний лист Вищого господарського суду України від 11.04.2005 р., № 01-8/344 (з наступними змінами). Як наголошено в п. 3 зазначеного листа, вичерпний перелік справ, підвідомчих господарським судам, визначено у ч. 1 ст. 12 ГПК України, зокрема, справи у спорах, що виникають при укладенні, зміні, розірванні і виконанні господарських договорів, та на інших підставах. Отже, тлумачення змісту правочину, на думку Вищого господарського суду України, можливе лише за наявності спору, тобто коли сторони мають різне уявлення щодо свого волевиявлення або волевиявлення іншої сторони (сторін) правочину [12].

Таким чином, тлумачення змісту договору можливе на сьогодні лише за наявності спору, тобто коли сторони мають різне уявлення щодо свого волевиявлення або волевиявлення іншої сторони (сторін) договору.

В літературі приділяється увага розгляду питань, пов'язаних з проблемою юрисдикційності вимог про тлумачення змісту договору. Зокрема, розгляд справ про тлумачення змісту договору, на думку О.А. Беянович, потребує або розширення змісту поняття «позов» і відповідно визнання права на подання безспірних позовів або запровадження спеціальної процесуальної форми розгляду таких справ у межах окремого провадження [13, с. 188]. Під господарською справою розуміють прийняту до провадження в порядку господарського судочинства правову вимогу зацікавленої особи, яка стверджує перед судом про наявність у неї певного права, свободи або охоронюваного законом інтересу, які потребують захисту. Вимога спірності правовідносин при розгляді справ про тлумачення змісту договору не може і не повинна бути вирі-

шальною при вирішенні питання про юрисдикцію суду щодо розгляду таких вимог.

Повертаючись до розгляду судами спорів про тлумачення змісту договору, слід зазначити, що деякі учасники судового розгляду почали розглядати нову категорію судових справ, як дієвий засіб зміни умов договору на свою користь, прикриваючись позовом про тлумачення змісту цього договору. Втім, господарські суди своєчасно виявили такі спроби зловживання процесуальними правами і належним чином на них зреагували. Зокрема, в постанові від 8.12.2011 р. у справі № 61/176 Вищій господарській суду України погодився з відмовою у задоволенні позову про тлумачення правочину з огляду на те, що таке тлумачення позивачем змісту спірного пункту додаткової угоди не ґрунтується на його умовах та є за своєю суттю зміною умов договору в частині настання правових наслідків в разі порушення покупцем зобов'язань за договором поставки. При цьому, господарськими судами було враховано, що тлумачення умов договору здійснюється без їх зміни. Деякі справи цієї категорії носять концептуальне значення, удосконалюють сучасну правову доктрину. Прикладом цього може слугувати постанова Вищого господарського суду України від 18.01.2012 р. у справі №55/161 [12]. Аналіз зазначеного рішення Вищого господарського суду України показав, що сторони даного договору купівлі-продажу по різному розуміють зміст правочину, а саме умови поставки товару, яка, на думку позивача, залежить лише від отримання покупцем попередньої оплати. Однак, при розгляд справи не було достатньо уваги приділено з'ясуванню дійсної волі сторін при укладанні договору щодо замовлення товару.

Повернемося до розгляду спеціальних правил тлумачення. Так, що стосується правила про пере-

вагу індивідуального узгодження, то воно одержало закріплення в законодавстві зарубіжних країн (Іспанії, Італії, Португалії тощо). Згідно ж зі ст. 6 Закону про загальні умови договорів Іспанії індивідуальна домовленість має перевагу перед стандартними умовами, якщо стандартні умови не є вигіднішими для сторони, що приєдналася. Як зазначає Веретельник Л.К., уніфікований характер змісту формулярів і особливий порядок укладення договорів зумовили проблему виявлення дійсної волі сторін при здійсненні тлумачення нечітких умов таких договорів. Тому постає питання про пошук нових спеціальних правил тлумачення договорів, які б сприяли не лише виявленню дійсного значення нечіткої або неточної умови, але й відновленню балансу прав сторін щодо приєднання [14, с. 250]. При цьому, вдаючись до спеціальних правил встановлення точного змісту договорів, необхідно буде відмовитися від властивого цивільному праву індивідуалізму, і «привносити нові орієнтири, що зорієнтовані не на конкретного індивіда, а у зворотному напрямі – створенні ідеального суб'єкта, що відповідає сучасному розумінню розумної звичайної людини.

Висновок. Отже, при укладанні господарських договорів кожна зі сторін має одночасно перевірити як здатність свого контрагента відносно укладення відповідного договору, так і повноваження представника, який укладає договір від імені даного контрагента. Аналіз законодавства та наукової літератури дає можливість зробити висновок про існування загальних та спеціальних засад тлумачення змісту договору. Очевидним є те, що при тлумаченні договору до уваги слід брати низку факторів, і перш за все конструкції чинного законодавства, систематику цивільно-правових договорів, місце та характеристики конкретного договору.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Беляневич О.А. Господарське договірне право України (теоретичні аспекти) : моногр. / О.А. Беляневич. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – 592 с.
2. Білоус Ж.А. Дійсність та умови дійсності господарських договорів / Ж.А. Білоус // Науковий вісник Чернігівського університету. – 2004. – Вип. 212. – С. 49-55.
3. Мілаш С.В. Господарське право : курс лекц. : у 2 ч. – Ч. 1. – Х. : Право, 2008. – 496 с.
4. Подоляк С.А. Недійсність господарського договору в Україні: причини та правові підстави / С.А. Подоляк // Держава і право. – 2009. – Вип. 43. – С. 426-431.
5. Саленко В.Ю. До питання про поняття недійсного господарського договору, що суперечить інтересам держави і суспільства / В.Ю. Саленко // Часопис Київського університету права. – 2011. – № 3. – С. 190-193.
6. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
7. Веретельник Л.К. Тлумачення цивільно-правового договору / Л.К. Веретельник // Вісник ХНУВС. – 2011. – № 1 (52). – С. 279-289.
8. Васьковський В.Е. Руководство к толкованию и применению законов. Для начинающих юристов. 1913 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravoznavec.com.ua/books/28/17/>
9. Халфина Р.О. Современный рынок: правила игры / Р.О. Халфина. – М. : Гуманитарное знание, 1994. – 376 с.
10. Резнікова В.В. Досудове врегулювання господарських спорів: необхідність та шляхи реформування / В.В. Резнікова // Університетські наукові записки. – 2012. – № 4. – С. 227-238.

11. Агафонов С. Особливості тлумачення змісту правочину в українському законодавстві / С. Агафонов // Юридичний журнал. – 2005. – № 11. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://justinian.com.ua/article.php?id=2013>
12. Теньков С. Тлумачення правочину: од краю до краю, а всередині не знаю... – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=459445950840163&id=445096188941806
13. Беяневич О.А. Теоретичні питання тлумачення договорів / О.А. Беяневич // Вісник господарського судочинства. – 2002. – № 2. – С. 187-196.
14. Веретельник Л.К. Тлумачення цивільно-правових договорів за законодавством Європейських країн / Л.К. Веретельник // Право і безпека. – 2011. – № 1. – С. 248-251.

Давидова Ірина Віталіївна

ДО ПИТАННЯ ПРО ЗАСАДИ ТЛУМАЧЕННЯ ЗМІСТУ ГОСПОДАРЬСЬКОГО ДОГОВОРУ

Стаття присвячена розгляду поняття та основних засад тлумачення змісту господарських договорів, особливостей такого тлумачення відповідно до діючого законодавства. Розглядаються точки зору вчених стосовно даних питань, а також аналізується судова практика.

Ключові слова: договір, господарський договір, істотні умови договору, сторони договору.

Давыдова Ирина Виталиевна

К ВОПРОСУ О ПРИНЦИПАХ ТОЛКОВАНИЯ СОДЕРЖАНИЯ ХОЗЯЙСТВЕННОГО ДОГОВОРА

Статья посвящена рассмотрению понятия и основных принципов толкования содержания хозяйственных договоров, особенностей такого толкования в соответствии с действующим законодательством. Рассматриваются точки зрения ученых относительно данных вопросов, а также анализируется судебная практика.

Ключевые слова: договор, хозяйственный договор, существенные условия договора, стороны договора.

Davydova Iryna Vitaliivna

ON THE ISSUE OF THE PRINCIPLES OF INTERPRETATION OF THE COMMERCIAL CONTRACTS

The article is devoted to the concepts and fundamental principles of interpretation of the content of commercial contracts, the peculiarities of this interpretation according to the current legislation. The points of view of scholars regarding these issues, as well as judicial practice are analyzed.

Keywords: contract, commercial contract, essential terms of the contract, parties to a contract.